

Cimitirele din localitățile românofone ale Serbiei răsăritene.

Lecturi posibile

Annemarie Sorescu-Marinković*

Monica Huțanu**

„Ca orice spațiu cultural, cimitirul are o dublă semnificație, de loc simbolic și de spațiu real, concret, cele două semnificații funcționând și fiind percepute de comunitățile tradiționale simultan. În cazul teritoriilor multietnice și multiconfesionale aceste semnificații simbolice se nuanțează, fiecare etnie având, în plus, propriile discursuri și percepții, propriile comportamente (ritualizări) legate de «cimitirul lor», observate și recunoscute de ceilalți” (Colta 2014: 118). Așa își începea Rodica Colta studiul *Lecturi posibile ale cimitirului în localitățile multietnice. Studiu de caz: cimitirele din comuna Secusigiu*, în care observa că majoritatea lucrărilor publicate până atunci s-au concentrat pe credințele și obiceiurile legate de înmormântare și de cultul morților, adică pe valoarea simbolică a cimitirului, și propunea o grilă inedită de lectură a cimitirului ca spațiu real: „Închis cu garduri și îngrijit, cimitirul are o valoare istorico-culturală, de zonă construită și amenajată după anumite norme, fixate de tradiție și de biserică, la care se adaugă un anumit gust. Diferitele construcții, forme, texte, imagini, încărcate de oameni cu semnificații simbolice, care marchează cimitirul, oferă cercetătorului posibilitatea unor lecturi multiple” (idem: 121). Printre aceste posibile lecturi se numără, conform autoarei, lectura istorică (sau istorico-documentară), confesională, etnică, etnografică și estetică.

În cele ce urmează, vom porni de la studiul Rodicăi Colta, folosind grilele propuse de cercetătoare pentru a face o lectură a cimitirelor din satele cu populație românofonă¹ din Serbia răsăriteană, pe două paliere principale. Pe de o parte, ne vom concentra asupra elementelor non-lingvistice care indică faptul că ne aflăm în fața unor cimitire aparținând populației românofone și vom propune trei tipuri posibile de lectură (etnografică, estetică și culturologică). Pe de altă parte, vom analiza diacronic, din perspectivă (socio)lingvistică, inscripțiile propriu-zise în varianta locală. Aducând modificările de rigoare la grila de lectură a

* Dr. Annemarie Sorescu-Marinković, cercetător științific gradul II, Institutul de Studii Balcanice, Academia Sârbă de Științe și Arte, Belgrad

** Dr. Monica Huțanu, lector universitar, Universitatea din Belgrad, Facultatea de Filologie / Universitatea de Vest din Timișoara, Facultatea de Litere, Istorie și Teologie

¹ Preferăm termenul *românofon*, și nu pe cel de *român* / *românesc*, pentru a integra în acest mod și cea parte a comunității care își asumă o identitate vlahă, diferită de cea românească.

cimitirelor propusă de Colta, impuse de specificul zonei vizate, sugerăm așadar un tipar special de interpretare care poate fi aplicat cimitirelor din această regiune.

Materialul pe care se bazează studiul de față a fost obținut în urma vizitării, în 2016 și 2017, a mai mult de 15 localități rurale cu populație românofonă din Timoc.² În această perioadă, am documentat fotografic cimitirele vizitate, precum și inscripțiile apărute în alte spații, care stau mărturie schimbărilor suferite de peisajul lingvistic din această zonă în ultimii 15 ani, sub influența creșterii prestigiului limbii vorbite de minoritatea românofonă și a creării unei variante standard (Huțanu și Sorescu-Marinković 2015, 2016). Toate imaginile sunt păstrate în arhiva digitală a Institutului de Studii Balcanice, DABI. De asemenea, o serie de alți cercetători ai zonei amintite (Emil Țîrcomnicu, Paun Es Durlić, Slavoljub Gacović) ne-au pus cu generozitate la dispoziție materialele lor fotografice, pentru care le mulțumim încă o dată.

1. Elemente non-lingvistice

În ultimele două decenii, sociolingviștii și antropologii au acordat o atenție sporită monumentelor funerare și potențialului acestora de a exprima apartenența etnică prin mijloace lingvistice, dar și extralingvistice (Burima 2015, Eckert 1998, Francis, Kellaher și Neophytou 2005, Sikimić și Nomachi 2016). În cimitirele din satele cu populație românofonă din Timoc, inscripțiile funerare în limba oficială, limba sârbă, apar într-o proporție covârșitoare, cele în varianta locală fiind prezente doar sporadic și numai în anumite localități. Cu toate acestea, în multe cazuri se poate stabili, cu relativă ușurință, în ce așezări locuiesc românofoni, aruncând o simplă privire asupra cimitirului și a unor elemente de natură extralingvistică din interiorul acestuia. Din moment ce lectura confesională de care vorbea Rodica Colta în studiul menționat la început nu se poate aplica în cazul nostru (atât românofonii, cât și sârbii alături de care trăiesc sunt ortodocși), ne vom apleca asupra altor elemente non-lingvistice, al căror rol esențial este de a indica apartenența etnică a celui înmormântat.

1.1. Lectură etnografică

Se știe că portul este unul din elementele culturale ușor de influențat extern și predispus la schimbări. Cu toate acestea, în anumite circumstanțe, portul anumitor comunități etnice se poate menține neschimbat o perioadă îndelungată. Portul tradițional al românofonilor din Timoc, ca și cel al populației înconjurătoare, a suferit multe modificări în condițiile industrializării accelerate din ultimul secol, astăzi fiind îmbrăcat extrem de

² Printre acestea: Boljetin, Bukovče, Dušanovac, Gamzigrad, Grljan, Kobišnica, Korbovo, Kostol, Ljubičevac, Lubnica, Mala Kamenica, Mihajlovac, Rtkovo, Rudna Glava, Turija etc.

rar, însă păstrându-se cu sfințenie în aproape fiecare casă. Până la începutul secolului al XX-lea, se pare însă că hainele tradiționale au fost purtate zilnic în Timoc, nu doar la sărbători.

Costumul tradițional al românofonilor din Timoc, mai ales al *ungurenilor*, unul din cele două grupuri etnografice principale, „în totalitate, ca și în ceea ce privește anumite elemente, denotă păstrarea unei forme arhaice” (Arandelović-Lazić 1963: 111). Acesta se deosebește de portul sârbilor din regiune printr-o serie de elemente care pot fi considerate caracteristice acestui grup etnic (idem: 114-137). Portul *ungurenilor* este specific păstorilor, cu haine din piele sau lână, de regulă albe, cu decorațiuni simple, de culoare neagră sau albastră, în timp ce în cel al *țăranilor* se regăsesc țesături de origine vegetală (în, cânepă), cu decorațiuni cusute (Vlahović 1980: 105-106).

În cimitirele românofonilor din Timoc, nu puține sunt monumentele funerare pe care decedatul apare în costum popular (vezi Imaginea 1). Aceasta se aplică atât monumentelor de dată mai veche, de început de secol XX, când portul popular era încă în uz, cât și celor foarte recente, unde opțiunea de a utiliza o fotografie în port popular reprezintă o declarație a apartenenței etnice.

1.2. Lectură estetică

În satele din regiunea Crna Reka,³ din bazinul cursului de apă cu același nume, pe lângă monumentul funerar de piatră, în cimitir se amplasează stâlpi sau cruci speciale de lemn, crestate și vopsite în roșu, albastru sau verde (vezi Imaginea 2). Acestea sunt sculptate manual din lemn de stejar sau de salcâm, de către tâmplari din localitate, în casa celui decedat. La sculptarea unui astfel de stâlp tâmplarii lucrează aproximativ trei ore. După ce sunt înfipti în pământ la cimitir, stâlpii sunt vopșiți, pentru protecție. Cei care sculptează stâlpii funerari primesc, de regulă, prosoape din partea familiei celui decedat; nu au voie să refuze un astfel de serviciu, dar nici să primească bani în schimbul lui (Branković 1995: 226).

Stâlpii funerari din lemn din regiunea Crna Reka prezintă o serie de variații în funcție de sexul decedatului, precum și de la sat la sat: în unele locuri se întâlnesc doar stâlpi simpli, în altele, doar cruci (vezi Imaginea 2). Spre deosebire de monumentul funerar propriu-zis, aceștia nu au inscripționat numele celui decedat sau anul morții. Nu se cunoaște originea lor, însă se presupune că locuitorii i-au adus cu ei din România. Chiar dacă vechimea și originea acestor însemne funerare nu se pot stabili cu

³ Este vorba de următoarele localități cu populație românofonă: Bogovina, Gamzigrad, Lubnica, Osnić, Podgorac, Savinac, Šljivar, Valakonje și Zlot. Locuitorii acestor sate s-au stabilit aici la începutul secolului al XIX-lea, din zona Almașului și din Transilvania (Branković 1995: 225-226).

exactitate, un lucru este sigur: cu ajutorul lor putem distinge cimitirele din satele cu populație românofonă de cele pur sârbești (idem: 229).

Cercetările noastre de teren din ultimii 15 ani indică faptul că aceste însemne funerare nu se limitează la localitățile din zonă, ci se întâlnesc, de exemplu, și în Ždrelo sau Voluja, în nordul acestei regiuni. Cu toate că nu sunt caracteristice pentru toate satele românofone din Timoc, putem afirma că prezența lor indică, fără putință de tăgadă, prezența populației românofone într-un anumit sat.

1.3. Lectură culturologică

În întreaga Serbie este răspândită tradiția amplasării monumentului funerar încă din timpul vieții. Se pare că aceasta a fost inițiată de persoanele fără urmași, răspândindu-se apoi și în zonele în care funcționează sistemul unui singur copil. Amplasarea monumentului funerar din timpul vieții a devenit un fenomen la scară largă odată cu primele valuri masive de imigranți iugoslavi în Europa de Vest, în anii '60, când cei rămași în țară au început să conștientizeze impactul acestor modificări demografice și faptul că puțini din cei plecați se vor întoarce pentru a se ocupa de înmormântare și de complicatele rituri funerare.

Deoarece ponderea populației românofone din Timoc în numărul celor plecați la muncă în străinătate era de patru ori mai mare decât cea a sârbilor (Schierup și Ålund 1986: 48), în cimitirele din satele locuite de românofoni au apărut în consecință mult mai multe monumente de acest tip. În plus, fenomenul poate fi pus în legătură și cu *pomana de viu* (*cumând*) sau chiar cu simularea înmormântării, organizate de persoana care își ridică monumentul funerar, care își au, probabil, rădăcina în Oltenia (Durlić 2013).

Astăzi, fenomenul cunoaște o răspândire generală în rândul românofonilor plecați sau chiar stabiliți în Europa de Vest, care își ridică monumente (de multe ori impresionante prin fast și opulență) în cimitirul din satul natal, din timpul vieții, chiar dacă mulți nu vor fi îngropați în locul de origine (vezi Imaginea 3⁴). După cum constată Schierup și Ålund (1996) într-un studiu despre formarea comunității de imigranți iugoslavi în Danemarca și Suedia, pentru majoritatea lor, tineri sau bătrâni, principalul punct de identificare rămâne satul sau locul de origine din Iugoslavia.

Chiar dacă migrația românofonilor a fost, inițial, una existențială, în timp a îmbrăcat forma *jocurilor de prestigiu* între cei plecați, care reprezintă atât justificarea pentru plecare, însă oferă migranților și statutul social pe care nu îl au în țara de adopție. Aceste jocuri de prestigiu se manifestă în

⁴ În traducere: „Kostandinović / Margareta 1938-20 / Monumentul îl ridică ea însăși în timpul vieții”.

investiții impresionante în satul natal: vile opulente, utilaje agricole ultramoderne, monumente funerare sau mausoleuri exorbitante (Sorescu-Marinković 2012: 220).

2. Elemente lingvistice

Cât privește lectura strict lingvistică a cimitirelor din Timoc, după cum am mai spus, inscripțiile în varianta locală sunt puține, numărul lor fiind irelevant din punct de vedere statistic. După cum se va vedea în continuare, aceste inscripții funerare pot fi clasificate în funcție de perioada în care au apărut (foarte recent, după 2005, sau în perioada mai veche, de început sau mijloc de secol XX) și de forma pe care o au (antroponime sau patronime românești, inscripții „tehnice”, epitafuri etc.).⁵

Pe baza materialului fotografic analizat, putem trage concluzia că există o pauză de mai mult de jumătate de veac în care varianta locală nu a fost folosită. Reapariția inscripțiilor în graiul local se datorează creșterii recente a prestigiului limbii vorbite, însă nu poate fi exclusă nici dorința de reluare și continuare a unei tradiții. De asemenea, inscripțiile funerare de dată nouă pot fi puse în legătură și cu elaborarea unui sistem grafic oficial pentru redarea graiurilor locale, cu recenta standardizare a limbii vlahă în 2015 și cu apariția diferitelor traduceri sau texte în vlahă, dar și cu introducerea graiului vlah și a limbii române în unele școli din Serbia de est (pentru detalii, vezi Huțanu și Sorescu-Marinković 2015). Reapariția inscripțiilor în acest context confirmă astfel observațiile lui Cenoz și Gorter (2006: 67-68) privind relația bidirecțională și influența reciprocă dintre peisajul lingvistic și contextul sociolingvistic: peisajul lingvistic reflectă forța relativă și statutul diferitelor limbi într-un context sociolingvistic și multilingvistic specific, dar, în același timp, contribuie la construcția contextului sociolingvistic în sine, influențând modul în care este perceput statutul diferitelor limbi.

În contextul rural al Serbiei răsăritene, destinatarul inscripțiilor funerare este, evident, comunitatea românofonă locală. Conform distincției introduse de Landry și Bourhis (1997), inscripțiile publice au două funcții de bază: informațională și simbolică. În timp ce funcția inscripțiilor oficiale, *top-down*, este, de regulă, informațională, funcția inscripțiilor funerare este simbolică, atât în zona asupra căreia ne concentrăm, cât și în rest. În măsura în care varianta locală e folosită în paralel cu limba oficială în aceste inscripții, rolul său nu este de a oferi informații, ci mai degrabă, mai ales în inscripțiile recente, unul indexical, de identificare prin limbă și de

⁵ Până în prezent, un număr relativ redus de cercetători au investigat folosirea limbii române standard sau a variantei locale în inscripțiile funerare din cimitirele din Serbia (atât în Voivodina, cât și în Timoc): Sikimić 2011, Popović și Janjić 2013, Țircomnicu 2015, Huțanu și Sorescu-Marinković 2016.

promovare și legitimare a variantei folosite și a vorbitorilor acesteia. Recursul la varianta locală este conștient, asumat, simbolic și reprezintă, practic, o declarație a etnicității.

2.1. Perioada veche

În perioada veche am inclus monumentele funerare și crucile de piatră ridicate în prima jumătate a secolului al XX-lea. Cum observa Rodica Colta, „majoritatea cimitirelor nu coboară în timp sub 150 de ani” (2014: 121), inscripțiile mai vechi de această dată, chiar dacă există, fiind greu de descifrat sau nefiind date. În plus, multe cimitire au fost mutate de pe vatra inițială, iar unele morminte au fost marcate inițial cu cruci de lemn, care nu s-au păstrat până astăzi.

Inscripțiile funerare din perioada veche oferă, în primul rând, o lectură antroponimică fecundă. În acestea întâlnim numeroase prenume de proveniență română, grafiate conform convențiilor ortografiei sârbești: Aurika (Aurica), Balaša (Bălașa), Jon (Ion), Joana (Ioana), Lapadat (Lăpădat), Lapadata (Lăpădata), Floarja (Floarea), Margareta, Vojka (Voica) etc. Toate persoanele cu aceste nume sunt născute înainte de 1945 (vezi Imaginea 4⁶), după această dată nemaîntâlnindu-se prenume românești în regiune până foarte de curând, după anul 2000. Trebuie spus că sârbizarea numelor românești în Timoc a avut loc în secolul al XIX-lea și în prima jumătate a secolului al XX-lea. În această perioadă, numelor de familie le-au fost adăugate sufixele sârbești *-ov* (*-ev*) sau *-ić*, uneori ambele, preoții sârbi au început să afișeze în biserici liste cu singurele prenume (sârbești) care puteau fi date copiilor, iar prenumele românești au fost traduse în sârbă, Florea și Florica transformându-se, de pildă, în Cvetko și Cvetana etc. (Gacović 2016: 319-320). Dacă prenume românești nu se mai întâlnesc din a doua jumătate a secolului al XX-lea încolo, nume de familie sârbizate, derivate de la teme românești, se păstrează până în zilele noastre: Blidarević (Blidarevici), Bondokić (Bondochici), Brndušević (Brândușevici), Bukatarović (Bucătarovici), Caralungović (Țarălungovici), Caranović (Țăranovici), Čaušanović (Ceaușanovici), Firulović (Firulovici), Lapadatović (Lăpădatovici), Mamaligić (Mămălighici), Murganović (Murganovici), Porkojević (Porcoievici), Radukanović (Răducanovici), Trailović (Trăilovici), Vulpić (Vulpici) etc.

Tot din această perioadă datează inscripții ce conțin patronime de genul „al lui”: *Alu Đede*, *Aluzane*, *Lj Drina*, *Lu Žuveće*⁷ etc. De asemenea, am întâlnit și o inscripție „tehnică” în limba română, cu caractere chirilice, în care, pe lângă numele decedaților, se indică și vârsta la care aceștia au

⁶ În traducere: „Floarja / Blagojević/ + 1950, decedată la 70 ani / Monument ridicat de / fiul Milan”.

⁷ În transcriere: „Al lui Gege”, „Al lui Zane”, „(Al) lui Drina”, „(Al) lui Juvete”.

murit, oferindu-ne una din foarte puținele mostre de grai local scris în Timoc în prima jumătate a secolului al XIX-lea (vezi Imaginea 5⁸). De menționat că aceste inscripții sunt foarte rare și se pare că au o răspândire restrânsă, întâlnindu-se doar în câteva sate de pe malul Dunării (Korbovo, Mala Kamenica).

2.2. Perioada nouă

Pe monumentele ridicate în perioada nouă, de după anul 2000, nu mai întâlnim prenume specific românești, însă observăm revenirea patronimelor românești de genul „al lui”. De cele mai multe ori, sub numele de familie sârbesc, oficial, apare patronimul românesc: *Aljčoni*, *Alu Dronda*, *Alukrecu*, *Ai Duđi*⁹ etc. Această utilizare indexicală a limbii conferă inscripției funcția simbolică de marcarea a identității etnolingvistice și culturale a decedatului, respectiv a persoanei care a ridicat monumentul. Din moment ce, în majoritatea cazurilor, românofonii sunt cunoscuți în interiorul comunității exclusiv după patronimul (sau porecla) română, acest tip de marcaj are și o funcție informațională, însă doar pentru comunitatea locală. Aceste inscripții duble indică identitatea duală a românofonilor din Serbia de est, despre care se vorbește deja de mult timp în cercurile antropologice (Dimitrijevic-Rufu 1994).

De asemenea, dacă în perioada veche și pe tot parcursul secolului al XX-lea au dominat, într-o proporție covârșitoare, inscripțiile cu alfabet chirilic, acum își fac treptat apariția și cele cu alfabet latin (vezi Imaginea 7¹⁰). Pe lângă patronimele românești, acum apar și porecle de tipul: *Anperatu*, *Bobok*, *Čokan*, *Čurjaše*¹¹ etc.

Și în această perioadă întâlnim inscripții „tehnice”, cum ar fi cea din Manastirica (fotografie publicată în Huțanu și Sorescu-Marinković 2016: 35), cu alfabet latin: „Miodrag / Amurit 2010a / Supt piatra asta / Dorme Milă / Piatra a pus / Soția Branka / Copilu Mirko / Nora Gordana / Și nepoți // Branka / Supt piatra asta / Dorme Branka / Piatra a pus / Fata Jordana / Zineru Deian / Și nepoți”.

O noutate care caracterizează ultimii ani este apariția, pe lângă patronime și inscripții tehnice, a epitafurilor în varianta locală. Epitafurile au o contribuție semnificativă la peisajul lingvistic al comunităților rurale din Europa de Est, unde alte tipuri de inscripții sunt foarte rare (Sikimić și Nomachi 2016: 14-15). Spre deosebire de Europa de Vest, unde inscripțiile

⁸ În transcriere: „Monumentul lui Niță și al babei lui Ioana care a trăit 86 și 88 [de ani]”.

⁹ În transcriere: „Al Cionii”, „Al lui Dronda”, „Al lui Crețu”, „Ai Dudii”.

¹⁰ În traducere și transcriere: Față: „Grozdić / Liubinka / 1948-20 / Dragoljub / 1947-20 / Monumentul îl ridică ei înșiși / din timpul vieții, cu familia”. Verso: „Drăguță cu Binca Împăratul”.

¹¹ În transcriere: „Împăratul”, „Boboc”, „Ciocan”, „Cireășă”.

pe monumentele funerare sunt fosilizate și reduse la minimum (nume și data nașterii și a morții), epitafurile din cimitirele ortodoxe ale Europei de Est pot fi foarte lungi, complexe și inventive. Antropologul sârb Ivan Čolović, în colecția sa de epitafuri sârbești din a doua jumătate a secolului al XX-lea, *Literatura în cimitir*, observă că „în mediile în care comunicarea socială cuprinde și exprimarea emoțiilor personale, în public și verbal, dar mai ales în scris, transformarea inscripției funerare sumare în comentariu epitafic reprezintă procesul prin care se confirmă apartenența la comunitate” (1983: 11). Mai mult, autorul este de părere că principalul motiv care stă în spatele inscripționării epitafurilor pe monumentele funerare este „existența în regiunea noastră a unui tipar de comunicare socială care nu doar permite, ci chiar recomandă exprimarea publică verbală a emoțiilor, și nu doar în relație cu moartea” (idem: 10).

În Turija, sat cu populație românofonă din apropierea orașului Kučevo, unde obiceiul îngropării în grădină sau în fața casei este foarte răspândit, ca, de altfel, în întreaga regiune Zvižd, am întâlnit un monument funerar cu epitaf în varianta locală, scris cu alfabet latin. Mormântul aparține ultimului membru decedat al familiei, epitaful în română fiind tradus, dedesubt, în sârbă, cu chirilice: „Dušan nu sa rapus. / Dušan nu sa dus - / Iel numa sa-ntuors / În vešie unde a fost. // Dušan nije umro / Dušan nije otišao - / On se samo vratio / Uvečnost gde je bio!” (fotografie publicată în Huțanu și Sorescu-Marinković 2016: 36). De remarcat faptul că, din discuția purtată cu soția celui decedat, a reieșit că epitaful în varianta locală a fost inscripționat la dorința fiului, care este stabilit de multă vreme în Italia.

Slobodan Marković „Bâz” și Dragiša Dimitrijević „Cârcioabă” din Slatina, de lângă Bor, au fost doi rapsozi și compozitori populari renumiți din Timoc, cunoscuți antropologilor și folcloriștilor din România, care au scris despre ei în repetate rânduri (Hedeșan 2001, Țircomnicu 2015). Primul, care a decedat în 2012, și-a compus personal epitaful care este astăzi inscripționat pe monumentul lui funerar. Scris în varianta locală vorbită în Timoc, cu alfabet latin, acesta arată astfel: „Kânpu al nudstru / Lam lukrată / Duâmne zona fuost / Dragî ku lauta am / Vekuită cu ja bine / Am trait kâncek / Almieu nul mai / Zauit șâ daka / Sânt ân pomânt / Dașâ voi sa nul / Zojtac de pomana / samil dac” (fotografie E. Țircomnicu, publicată în Huțanu și Sorescu-Marinković 2016: 37).

Epitaful celui de-al doilea rapsod, al lui Draghi Cârcioabă, decedat în 2007, a fost compus de Consiliul Național al Românilor din Serbia (Imaginea 8). Din acest motiv, spre deosebire de toate celelalte epitafuri, acesta se raportează într-un grad mult mai mare la convențiile ortografice și la normele limbii române standard, însă și aici pot fi detectate caracteristici

locale. Influența limbii sârbe este, de asemenea, mai puțin vizibilă. Numele membrilor familiei care au contribuit la ridicarea monumentului și gradele de rudenie sunt însă în limba sârbă.

3. Concluzii

Lecturile posibile ale cimitirelor din Serbia răsăriteană pe care le-am propus în acest studiu trimit toate către modul în care populația românofonă din această zonă își exprimă identitatea etnică, lingvistică și culturală. Monumentele funerare analizate demonstrează că membrii comunității își manifestă apartenența etnică atât prin mijloace extralingvistice (port, stâlpi funerari, morminte ridicate în timpul vieții), cât și lingvistice (inscripții funerare în varianta locală). În special evoluția în timp a inscripțiilor funerare (de la simple antroponime la consemnarea conștientă și asumată a patronimelor și până la epitafuri scrise în întregime în varianta locală) se dovedește relevantă din perspectiva creșterii prestigiului variantei locale, atât în interiorul, cât și în afara comunității.

Bibliografie

Arandelović-Lazić, Jelena

1963. „Nošnja Vlaha Ungureana krajem XIX. i početkom XX. veka”. *Glasnik etnografskog muzeja u Beogradu* 26, 109–140.

Branković, Emina

1995. „Drvena nadgrobna obeležja u vlaškim selima Crne Reke”. *Etno-kulturološki zbornik* 1, Svrlijig, 225–231.

Burima, Maija

2015. „Cemetery culture in border zone as a phenomenon of comparative area studies”. *Comparative Studies. Cemeteries in Cross-border Regions. Vita Memoriae*. Vol. VI (2) (coord. M. Burima, S. Pivovarchik). Daugavpils: Daugavpils University Academic Press “Saule”, 11–27.

Cenoz, Jasone, Gorter, Durk

2006. „Linguistic landscape and minority languages”. *International Journal of Multilingualism* 3:1, 67–80.

Colta, Rodica

2014. „Lecturi posibile ale cimitirului în localitățile multietnice”. *Studii și comunicări de etnologie* XXVIII, 118–128.

Čolović, Ivan

1983. *Knjizevnost na groblju. Zbirka novih epitafa*. Beograd: Narodna knjiga.

Dimitrijevic-Rufu, Dejan

1994. „Rites de passage, identité ethnique, identité nationale – Le cas d’une communauté roumaine de Serbie”. *Terrain* 22, mars, 119–134.

Durlić, Paun Es

2013. *Limba sfântă a colacilor rumânești. Album în patruzeci de imagini cu dicționar*. București: Editura Ethnologica.

Eckert, Eva

1998. „Language and ethnicity maintenance: Evidence of Czech tombstone inscriptions”. *Markers* 15, 204–234.

Francis, Doris, Kellaher, Leonie, Neophytou, Georgina

2005. *The secret cemetery*. Oxford: Berg.

Gacović, Slavoljub

2016. *Od povlašćenih Srba do vlaškog jezika. O poreklu i postojbini, o seobama, o srbizaciji i asimilaciji, o maternjem jeziku i popisima Rumuna (Vlaha) istočne Srbije*. Beograd – Negotin.

Hedeșan, Otilia

2001. „Lăutarii dintr-un sat din Timoc: repertoriu și stil interpretativ”. *Studii de literatură română și comparată XVI-XVII*. Timișoara: Editura Universității de Vest, 51–63.

Huțanu, Monica, Sorescu-Marinković, Annemarie

2015. „Graiul vlah în școlile din Serbia răsăriteană: provocări și perspective”. *Philologica Jassyensia*, An XI, Nr. 2 (22), 201–211.

Huțanu, Monica, Sorescu-Marinković, Annemarie

2016. „Novi nadgrobni spomenici na vlaškom u istočnoj Srbiji”. *Folkloristika* 1/2 (2016), 27–42.

Landry, Rodrigue, Bourhis, Richard Y.

1997. „Linguistic landscape and ethnolinguistic vitality: An empirical study”. *Journal of Language and Social Psychology* 16:1, 23–49.

Popović, Virđinija, Janjić, Ivana

2013. „Nadgrobni spomenik i epitaf na rumunskom jeziku u banatskom selu Seleuš”. *Filologija i interkulturalnost* (coord. A. Vraneš, Lj. Marković). Beograd: Filološki fakultet, 139–151.

Schierup, Carl-Ulrich, Ålund, Aleksandra

1986. *Will They Still Be Dancing? Integration and Ethnic Transformation Among Yugoslav Immigrants in Scandinavia*. Umeå: University of Umeå.

Schierup, Carl-Ulrich, Ålund, Aleksandra

1996. „From Serbia to Scandinavia: Ritual, Ethnicity and Social Integration among Wallachian Migrants”. *Status of Minorities in the Federal Republic of Yugoslavia* (coord. M. Macura, V. Stanovčić). Belgrade, 459–474.

Sikimić, Biljana

2011. „Romanian linguistic identity in today Serbia”. *Cultural Spaces and Archaic Background* (coord. D. Suiogan, Ș. Mariș, C. Dărăbuș). Baia Mare: Editura Universității de Nord, Editura Ethnologica, 14–33.

Sikimić, Biljana, Nomachi, Motoki

2016. „Jezički pejzaž memorijalnog prostora višejezičkih zajednica: banatski Bugari/Palčani u Srbiji”. *Južnoslovenski filolog* LXXII, sv. 1-2 (2016), 7–31.

Sorescu-Marinković, Annemarie

2012. „Romanian female migration to northeast Serbia”. *Migration and Identity – Historical, Cultural and Linguistic Dimensions of Mobility in the Balkans* (coord. P. Hristov). Paradigma: Sofia, 217–231.

Țîrcomnicu, Emil

2015. „La românii timoceni din Serbia de nord-est. Note de teren din localitatea Slatina, districtul Bor”. *Anuarul Institutului de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu”*, Serie nouă, tom. 26, 23–52.

Vlahović, Petar

1980. „Neke etnološke odrednice Vlaha severoistočne Srbije”. *Zbornik radova Muzeja rudarstva i metalurgije*, knj. 1, Bor, 103–111.

Imagini

1. Gamzigrad, districtul Zaječar.
Bărbat în port tradițional.
Fotografie: S. Gacović, 2017

2. Lubnica, districtul Zaječar.
Stâlpi funerari sculptați
în lemn. Fotografie:
A. Sorescu-Marinković, 2017

3. Korbovo, districtul Kladovo.
Monument funerar ridicat în timpul
vieții. Inscripție: „Kostandinović/
Margareta 1938-20/Sp. pod. sama sebi
za života”.
Fotografie: A. Sorescu-Marinković, 2017

4. Bukovče, districtul Negotin.

Monumente funerare de mijl. secol XX.

Inscripție (dreapta): „Floarja/Blagojević/
+1950 g u 70 g /spom. pod. / sin Milan”.

Fotografie A. Sorescu-Marinković, 2016

5. Korbovo, districtul Kladovo.

Monument funerar nedatat (probabil
din prima jumătate a secolului al XIX-lea
sau chiar mai devreme), cu inscripție în
varianta locală, cu alfabet chirilic:

„Spomenu lu Njice ši al babi luj
Juana karje a treit 86 ši 88”.

Fotografie: A. Sorescu-Marinković, 2017

6 și 7. Korbovo, districtul Kladovo.
 Față: „Grozdić /Ljubinka/1948-20/
 Dragoljub/1947-20/ Spomenik podižu
 sami sebi/za života sa porodicom”.
 Verso: „Dreguce ku Binka Anperatu”.
 Fotografie: A Sorescu-Marinković, 2017

8. Slatina, districtul Bor.
 Epitaf în limba română:
 „Dragișa Dimitrijević/
 Krčoba/1954-2007/
 Draghi, drumașule/Drum ai drumăit/
 Tot pentru poporul tău iubit/
 Cântece ai cântat/Jocuri ai jucat/
 În-tro horă mare/Șa frumoasă/
 pe toț românii ai chemat.../
 Mulce-ai vrut ș-ai început/
 ciasu morții cea-n trecut/
 Spomen podižu: /
 Majka Stana/Supruga Branislava/
 Sin Dejan/Snaja Nela/Unuka Marja/
 Čerka Danijela/Zet Dejan /
 Consiliul National al Romanilor
 din Serbia”.
 Fotografie: E. Țircomnicu
 (publicată în Țircomnicu 2015:29)